

stupu i analizi različitih tipova izvora. Autor ne nudi samo interpretaciju državnih migracijskih politika SR Njemačke, Austrije i Jugoslavije prema radnicima koji su emigrirali i napustili svoju domovinu nego istražuje i njihovu svakodnevicu, načine odlaska u inozemstvo, različite probleme s kojima su se susretali te osobine njihova transnacionalnog identiteta. Odgovara i na pitanje kako su oni utjecali na jugoslavensko društvo te kako su ih percipirale domaća i strana javnost. Neprestano pri tome naglašava promjene koje su se događale i u državnim politikama, i u javnosti, i u sferi privatnosti jugoslavenskih radnika u inozemstvu u razdoblju dvaju desetljeća, 60-ih i 70-ih godina XX. stoljeća. Zbog toga će ova monografija među povjesničarima s prostora bivše Jugoslavije dugo ostati vrijedan izvor informacija i početnica za teme koje će se, sudeći prema trenutačnim svjetskim historiografskim kretanjima, na našem prostoru pomnije istraživati tek u nadolazećem vremenu.

MAJA CRNJAC

Radina VUČETIĆ, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 473 str.

Brandovi, filmovi, tvrtke i ljudi poput Coca-Cole, Marlboro cigareta, McDonald'sa, Levis traperica, Ernesta Hemingwaya, *Casablanca*, *Gradanina Kanea*, Georgea Gershwin, Johna Cagea, Herberta Marcusea, Andyja Warhola, Microsofta ili Applea prosječnome građaninu zemalja bivše Jugoslavije čine se sasvim prirodni, kao da su oduvijek ovdje i sastavnica prostora na kojem oni žive. No srpska povjesničarka Radina Vučetić pokazuje da to nije tako. U svojoj najnovijoj knjizi *Koka-kola socijalizam* priča o šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća u Jugoslaviji, odnosno o razdoblju u kojem je proces amerikanizacije Jugoslavije bio najizraženiji.

Radina Vučetić docentica je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, na Odeljenju za istoriju. Knjiga *Koka-kola socijalizam* nastala je kao derivat doktorske disertacije *Amerikanizacija u jugoslovenskoj popularnoj kulturi 1960-ih* obranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu u okviru projekta "Jugoslavija i izazovi hladnog rata 1945.-1989./1990". Autorica je knjiga *Evropa na Kalemegdanu. "Cvijeta Zuzoric" i kulturni život Beograda 1918-1941* (Beograd, 2003.) i *Život u socijalizmu 1945-1980* (Beograd, 2011.).

U predgovoru (str. 13.-25.) autorica objašnjava motive bavljenja temom amerikanizacije Jugoslavije te uvodi u knjigu nabranjem najpoznatijih ličnosti i brandova karakterističnih za Sjedinjene Američke Države, a dostupnih u Jugoslaviji od šezdesetih godina 20. stoljeća. Isto tako daje osobni osvrt i osobnu priču o tome kako je ona proživjela djetinjstvo u razdoblju najvećeg utjecaja Zapada na Istok. Ono što knjizi daje posebnu vrijednost jest činjenica da autorica već u predgovoru daje informacije o tome koja su bila njezina ograničenja i problemi prilikom pisanja te tako ostavlja mjesto i otvara nova istraživačka pitanja za buduće radove s istom ili sličnom tematikom. Kao poseban segment predgovora, kojem Vučetić daje podnaslov "O izvorima i literaturi, ili o okeanu, ribama i mamcu", predstavlja se dosadašnji historiografski rad na navedenoj temi. Navode se izvori i literatura dostupni za rad, strane i jugoslavenske provenijencije. Predgovor završava kraćim objašnjenjem o tome kako je knjiga nastala te zahvalom onima koji su pomogli u njenoj realizaciji.

Uvod (str. 27.–45.) je podijeljen na tri dijela. Prvi, “Amerikanizacija” (str. 27.–38.), govori o fenomenu amerikanizacije i objašnjava što se pod njim podrazumijeva. Autorica kreće s objašnjenjem pojma “amerikanizacija”, u prvom redu kao termina koji se odnosi na ekonomsko-politički utjecaj, a zatim termina koji obilježava društveno-kulturni utjecaj. Uz pomoć stranih teorijskih djela Vučetić definira amerikanizaciju kao “niz procesa kroz koje Amerika vrši uticaj na ostatak sveta, najčešće kroz kulturne uticaje, koje ‘primaoci’ pozajmljuju, imitiraju, ili, jednostavno, prihvataju” (str. 28.). “Popularna kultura” (str. 38.–41.) naslov je drugog dijela, u kojem autorica objašnjava termin “popularna kultura” kao kompleksni termin čija definicija ovisi o filozofskom, znanstvenom, društvenom i povijesnom kontekstu u kojemu se u kulturi raspravlja. Treći dio (str. 41.–45.) nosi naslov “Šezdesete” i u njemu se govori o političkoj i društvenoj sceni svijeta i Jugoslavije u šezdesetim godinama XX. stoljeća. Autorica pritom upućuje na ambivalenost situacije u Jugoslaviji u tom razdoblju, jer se s jedne strane dopušta amerikanizacija kroz Walta Disneyja i Coca-Colu, a s druge strane to je doba branjenja “crnog talasa”, uhićenja Milovana Đilasa, djelovanja i branjenja časopisa *Praxis*, donošenja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* i hajke stvorene oko nje.

U prvome poglavlju, “Jugoslavija i Amerika – kratak pogled na spoljnu politiku” (str. 46.–78.), daje se pregled suradnje između Sjedinjenih Američkih Država prije i nakon 1945. godine. Prva podcjelina, “Jugoslovensko-američki odnosi do 1945.” (str. 46.–48.), govori o počecima uspostavljanja veza između Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država 1867., preko suradnje za vrijeme Prvoga svjetskog rata i tako do kraja Drugoga svjetskog rata. Pod podnaslovom “Ideološki neprijatelji: 1945-1948.” (str. 48.–50.) autorica daje pregled prestanka prave suradnje između SAD-a i Jugoslavije zbog okretanja Jugoslavije svojem ideološkom “vođi” – Sovjetskom Savezu. Kao posljedica se nameće zahlađenje odnosa sa Zapadom. U trećoj podcjelini, “Veliki raskid i potraga za identitetom” (str. 50.–54.), govori se o Pokretu nesvrstanih i neutralnoj politici Jugoslavije od raskida s SSSR-om 1948. pa sve do 1990. godine. Isto tako riječ je i o obnovi veza s SAD-om, ostvarenih u najvećoj mjeri kroz financijsku pomoć Zapada Jugoslaviji. Četvrta podcjelina, “Kriza identiteta 1955-1961.” (str. 54.–58.), govori o djelomičnom zaustavljanju uzlazne linije u napredovanju jugoslovensko-američkih odnosa kroz mirenje s Moskvom, kao i o vječnoj potrebi Jugoslavije da iznađe “treći put” i pozicionira se kao neutralna između istočnog i zapadnog bloka. “Zahlađenje odnosa: 1961-1963.” (str. 58.–67.) dio je u kojem se daje pregled događaja na svjetskoj sceni koji su dodatno pridonijeli zahlađenju odnosa Jugoslavije i SAD-a, poput gradnje Berlinskog zida, akcije u Zaljevu svinja, prvog čovjeka na Mjesecu (Jurij Gagarin), koji su sve više, barem na ideološkom planu, udaljavali SAD od bilo kakve suradnje sa zemljama socijalističkog usmjerenja. Riječ je i o prvim konferencijama Pokreta nesvrstanih, na koje SAD ne gleda s odobravanjem. Posljednji dio nosi naslov “Jugoslovensko-američki odnosi i velike hladnoratovske krize šezdesetih godina” (str. 67.–78.). Autorica piše o jačanju veza Jugoslavije i Kube, ratu u Vijetnamu i studentskim protestima 1968., koji su se događali i u Jugoslaviji i time pridonijeli većem udaljavanju od SAD-a. Poglavlje završava američkim stavom da se ulaganje u Jugoslaviju isplatilo i opisom uspješnog jugoslovenskog manevriranja u trokutu Beograd – Moskva – Washington.

Drugo poglavlje, “Između ružičastog Holivuda i crnog talasa” (str. 79.–162.), bavi se filmom kao najmasovnijom umjetnošću i svojevrsnom sintezom više umjetničkih disciplina, ali i zabavom, edukacijom, propagandom. Film postaje opće dobro XX. stoljeća, ali i jak instrument političke elite. Pod podnaslovom “Američki film u Jugoslaviji” (str. 84.–95.) autorica se bavi američkim filmom na tlu Jugoslavije u šezdesetim

godinama, njegovom gledanošću i percepcijom. Na taj se dio nadovezuje i podcjelina pod naslovom "Cenzura" (str. 95.-103.), u kojoj je riječ o cenzuri američkih filmova, poput onih o Jamesu Bondu, zbog loše poruke koju oni potencijalno odašilju za socijalističku propagandu. "Odnos publike prema američkom i istočnoevropskom filmu" (str. 103.-110.) naslov je treće podcjeline, koja govori o prevlasti američkog filma i u politici distributera, ali i u željama publike. Ni zahlađenje odnosa s SAD-om ni lagano približavanje Moskvi nisu pridonijeli smanjenju velikog uvoza američkih filmova niti smanjenju njihove gledanosti. Pod podnaslovima "Holivudske zvezde u Jugoslavija" (str. 110.-118.) i "Holivudske zvezde u Jugoslaviji" (str. 118.-125.) govori se o popularnosti i želji za oponašanjem ikona američke filmske scene u Jugoslaviji te općem oduševljenju posjetima holivudskih zvijezda Jugoslaviji. "Kauboji s petokrakom" (str. 125.-144.) govori o vesternizaciji jugoslavenske kinematografije u šezdesetim godinama XX. stoljeća i jugoslavenskim glumcima koji snimaju filmove u Americi. Posljednja podcjelina, "Druga strana jugoslavenske filmske svakodnevice" (str. 144.-162.), govori o "crnom valu" u Jugoslaviji, odnosno o filmskome pravcu koji je kritizirao postojeće stanje u socijalističkoj Jugoslaviji. Mnogi su filmovi crnog vala zabranjivani. Autorica donosi njihov sadržaj i razlog zbog kojega su zabranjeni. Neki od najpoznatijih su *Grad Kokana Rakonjca*, *Marka Babca* i *Živojina Pavlovića*, zatim *Povratak Živojina Pavlovića* i *Čovek iz hrastove šume* Miće Popovića.

Treće poglavlje nosi naslov "Promena ritma" (str. 163.-223.) i sastoji se od dva dijela: "Džez je sloboda" (str. 165.-187.) i "Rokenrol za socijalizam/socijalizam za rokenrol" (str. 187.-223.). Oba se dijela sastoje od niza podtema, ali je nit vodilja poglavlja da je Jugoslavija jedna od najnaprednijih zemalja Istočnog bloka što se tiče pitanja džez i rock glazbe. Kako i sama autorica tvrdi, glazba je često i mjera demokracije u određenim sredinama, "a tamo gdje je zabranjivana, ograničavana ili zloupotrebljivana, izlazila je iz umetničkih okvira, postajući vesnik demokratizacije i svojevrzni indikator sloboda" (str. 163.). Upravo se to dogodilo i u Jugoslaviji. Svaka podvrsta džez i rock'n'rolla bila je i više nego zastupljena na jugoslavenskoj glazbenoj sceni, a ako joj se nešto i zamjeralo, našlo se načina da svaki glazbeni izričaj nađe željenu publiku.

U četvrtom poglavlju, "Modernizam i avangarda u borbi za socijalizam" (str. 224.-304.), govori se o utjecaju amerikanizacije na "visoku kulturu", najprije kroz likovnu, a nakon toga i kazališnu umjetnost. Unatoč početnom negiranju avangardne umjetnosti u svim zemljama socijalizma, Jugoslavija je prihvaća, sve do onog trenutka dok ne nagriza sustav kao cjelinu. Vučetić piše o recepciji Jacksona Pollocka i Andyja Warhola u jugoslavenskom društvu te o izložbama američkih umjetnika u muzejima suvremenih umjetnosti diljem Jugoslavije. U drugom dijelu poglavlja, koje se pretežno bavi teatrom, uz djelovanje BITEF teatra poseban je naglasak stavljen na izvođenje mjuzikla *Kosa* u Jugoslaviji, koji je naišao na veliku popularnost kod publike. Uz veliku medijsku pompu, mjuzikl nailazi na odaziv u svim slojevima društva. Prilikom prvog izvođenja tog antivijetnamskog mjuzikla, na pozornicu s glumcima ne stupaju samo "obični ljudi", nego im se pridružuje sama elita, odajući tako počast širenju avangardne umjetnosti na prostoru Jugoslavije.

Posljednje i vjerojatno ključno poglavlje nosi naslov "Život na američki način" (str. 305.-395.). Autorici služi da pokaže da je amerikanizacija zahvatila svaki aspekt jugoslavenskog društva. Djeca u Jugoslaviji *diznizirala* su se crtićima i stripovima Walta Disneyja, odrasli su čitali kriminalističke i vestern romane, koji su u to doba postali planetarni fenomen, pila se Coca-Cola, tako da je i Jugoslavija šezdesetih godina prošlog stoljeća postala *kokakolonizirana*, unatoč tomu što je Coca-Cola najtipičniji simbol kapitalistič-

kog društva. Muškarci i žene odijevali su se po zapadnom/američkom modelu, a da bi si sve to mogli priuštiti, bile su im potrebne Diners kartice. Ono što je još obilježilo šezdesete godine jest i pojava prvih samoposluga, koje su se razvijale najprije u malim mjestima (primjer gradića Ivanca kod Varaždina), a tek zatim u velikim gradovima. Time je kupovina učinjena pristupačnijom. Na Zagrebačkom velesajmu, u posebnoj Američkom paviljonu, izlažu se najveća američka dostignuća, poput TV-a ili perilice suđa i perilice rublja, a amerikanizacija koja je dopirala iz televizora i preko televizijskih programa širila se neizmjerljivo brzinom. Posljedica je bila jasna. U zemlji u kojoj je potrošačko društvo počelo disati punim plućima i u kojoj televizija postaje dio svakodnevice, američki utjecaj bio je sveprisutan, pa čak i kod onih koji su mu se odupirali.

U zaključku, "Američki san na jugoslovenski način" (str. 397.-412.), autorica ponovno rezimira najvažnije teze svojega rada te iznova pokušava objasniti ono što naziva "shizofrenošću" Jugoslavije, a to je činjenica da je to društvo šezdesetih doživljavalo procvat, a u isto je vrijeme vrh države jako dobro pazio da sve bude pod strogom kontrolom i da se slučajno ne dovede u pitanje njezin položaj.

Iza zaključka slijedi sažetak na engleskom jeziku "Coca-Cola Socialism" (str. 413.-417.), Prilozi (str. 421.-436.), Spisak izvora i literature (str. 437.-459.) i na kraju Imenski i predmetni indeks (str. 461.-473.).

Knjiga Radine Vučetić uistinu je važan doprinos ne samo srpskoj historiografiji nego i historiografiji svih zemalja bivše Jugoslavije. Autorica vrlo uspješno objašnjava pojam amerikanizacije, čije teorijske aspekte izvrsno implementira u praksu i time objašnjava jedan od najvažnijih fenomena poslijeratne Jugoslavije. Posebna je vrijednost knjige i sama metodologija koju autorica koristi, zato što njome na sve moguće načine sprečava provincijalizaciju historiografije, što je u današnjim historiografijama, posebno onima bivše Jugoslavije, veliki problem. Ova knjiga nije prilog samo historiografiji, nego i kulturološkim istraživanjima nama bliske prošlosti. Autorica izrazito temeljito radi i donosi arhivski materijal i literaturu dostupnu za to razdoblje, a sve u svrhu prikazivanja ambivalentnosti zemlje "pola Karla, a pola Groucha Marxa". Već je i sam naslov indikativan i upućuje na bit problema s kojim se autorica uhvatila u koštac, a to je bilo prikazati s jedne strane kruti totalitarni socijalistički sustav koji ipak u nekim segmentima dopušta utjecaj kapitalističkih vrijednosti. Uz tu ionako, samu po sebi, zahtjevnju zadaću, autorica i izvrsnim pripovjedačkim pristupom i tečnim stilom spušta fenomen amerikanizacije Jugoslavije na uistinu svima čitljivu razinu, pa ne čudi činjenica da je cjelokupna tiraža rasprodana u roku od mjesec dana, a i drugo se izdanje već doista teško može nabaviti.

ZRINKA BOROVEČKI

Milko MIKOLA, *Rdeče nasilje: represija v Sloveniji po letu 1945*, Celjska Mohorjeva družba, Celje – Ljubljana, 2012., 409 str.

Knjiga *Rdeče nasilje* rezultat je dvadesetogodišnjeg istraživanja Milka Mikole u čijem je središtu interesa poslijeratna represija (1945.-1950.) na području Slovenije u svim svojim pojavnostima. Knjiga je temeljena na dostupnoj arhivskoj građi, referentnoj literaturi i iskazima živućih svjedoka.

Svibanj 1945. donio je oslobođenje od okupatora, no to ne znači da su nastupile prave slobode. Partija je u svojim rukama imala državnu, zakonodavnu i izvršnu vlast,